

LUND UNIVERSITY

Middelalderens Bornholm

Wienberg, Jes

Published in:

META: Medeltidsarkeologisk tidskrift

1998

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J. (1998). Middelalderens Bornholm. *META: Medeltidsarkeologisk tidskrift*, 63-67.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Middelalderens Bornholm

Jes Wienberg

Abstract

The Middle Ages of Bornholm

A critical review of a report written by Finn Ole Sonne Nielsen concerning Bornholm during the period c. 1050 -1576.

Bornholm er for en jyde og andre fremmede den eksotiske ø i Østersøen gemt omme bagved Sverige. Bornholm var og er målet for skoletidens obligatoriske udflugt. For Bornholm har det hele - åbent land, skov, strand, klipper, byer med bindingsværk og en anderledes fortid. Enhver turist skal besøge Gamleborg og Lilleborg, Hammershus, Østerlars og Gudhjem. Bornholm er således et mytisk landskab, hvor personlige minder smelter sammen med landskabets monumenter.

Bornholm er et landskab rigt på arkæologiske og historiske spor. Men sammenlignet med Öland og Gotland er fortiden forsømt. Øen ligger afsides fra hovedparten af Danmark. Og Skåne, der er indenfor synshold, tilhører siden 1658 Sverige. Især har Bornholms middelalder været for-

sømt. Øen er simpelthen havnet for langt geografisk og mentalt fra middelalderarkæologien på Moesgård ved Århus og ved Lundagård i Lund. Og ingen bro er at vente. Det er derfor glædeligt, når en af øens egne indfødte arkæologer, Finn Ole Sonne Nielsen, der kender landskabet ud og ind, nu har udgivet en oversigt over øens middelalder.

“Middelalderens Bornholm” er en rapport i en serie om kulturhistorie på Bornholm i regi af den tekniske forvaltning ved Bornholms Amt. Hensigten er at præsentere Bornholms historie og mindesmærker for gennem øget kundskab at sikre deres bevaring. Tidligere er en lignende rapport udkommet om oldtiden, “Forhistoriske interesser” (Nielsen 1996).

Rapporten omfatter 84 sider og er

rigt illustreret med prikkort, tegninger og fotografier. Den indeholder en kort indledning, et kapitel om kilder, metoder, trusler og sårbarhed, et kapitel om den tidlige middelalder 1050-1259, et kapitel om senmiddelalderen 1259-1525 og et kapitel om lybækertiden 1525-1565. Herefter følger en fortegnelse over middelalderens interesseområder. Der er 4 appendikser: Beskyttelsen af vore fortidsminder, Uddrag af Anders Sunesens Parafrase til Skånske Lov, Ærkebisperne Jens Brostrup og Birger Gunnersens særlove for Bornholm og en Udskrift af Olsker sogns gildes bog. Rapporten afsluttes med en litteraturliste.

“Middelalderens Bornholm” er letlæst og fyldt med fakta og fundringer. Rapporten fungerer således som en udmærket introduktion til middelalderen for både læg og lærd. Intet andet sted i litteraturen er det muligt at få en lignende oversigt over, hvad vi, eller rettere Finn Ole, idag kender til om øens middelalder. De velkendte monumenter som borgene og kirkerne får selvfølgelig sin del, men her er det ikke bare det monumentale som fremhæves. Meget plads får også mere ydmyge spor som de mærkelige gårdækker, bodetomterne, “lerbottnar”, vand- og vindmøller, hulveje, skanser og diger. Især kortlægningen af de ca. 250 gårdtomter i samarbejde med fritidsarkæologerne har jeg fulgt med interesse, da her åbnes for et nyt perspektiv på udviklingen gennem middelalderen. Nu eksisterer altså en oversigt, som forhåbentlig vil hjælpe i beva-

ringsarbejdet. Og samtidigt er en platform etableret, hvorfra forskningen kan fortsætte.

Nogle kritiske, men forhåbentlig konstruktive, ord må dog følge: Fakta og hypoteser blandes i teksten, så det er uklart, hvad som er rimelig belagt, og hvad som er hypoteser, der måske eller måske ikke er sandsynlige. Netop ordet “sandsynligvis” anvendes særdeles hyppigt sammen med ord som “antagelig” og “måske”, og bør efter min mening læses som en markering af, at her følger en af forfatterens mange kreative idéer.

Afgrænsningen til Bornholm er en selvfølge, mens middelalderen får lov at strække sig helt frem til 1576, da Lybæk modvilligt gav slip på at besidde øen som pant. Ifølge den første rapport skulle imidlertid hele tiden frem til 1525-75 kunne karakteriseres som en “forhistorisk tid” (Nielsen 1996: 53 fig. 83). Spørgsmålet er, om ikke en grænse ved 1525 havde været mere meningsfuld med tanke på begrebets konventionelle betydning.

Når det gælder synet på bebyggelsen er Finn Ole tydeligvis inspireret af den svenske kulturgeografi og bebyggelsesarkæologi. Her findes således nogle spændende iagttagelser og idéer omkring forholdet mellem de tidlige kristne gravpladser, kirkerne og gårdene (Nielsen 1998 s. 16ff). Lige som i den svenske forskningstradition opfattes tilsyneladende regelmæssigheder som et udtryk for en overordnet planlægning. Tanken på konger, bisper, høvdinger og myndigheder som

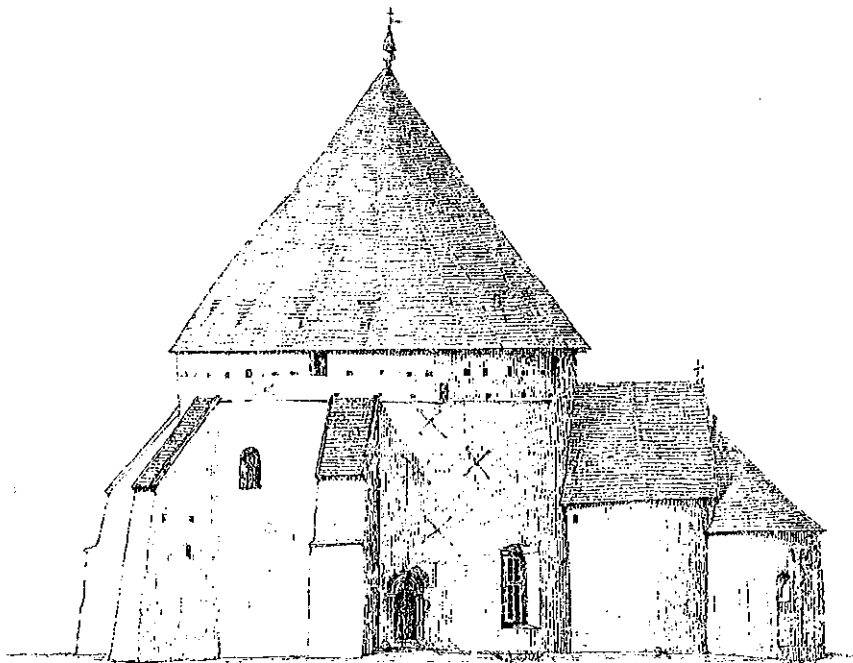

Fig. 1. Østerlars rundkirke med den omstridte nordportal. Tegning i Holm 1878.

organiserer og administrerer landskabets elementer, alt fra byens grunde til sognekirkernes placering og størrelse, så alt bliver funktionelt i afstande, antal og areal, bærer dog anakronismens præg. Tanken afspejler mere vor egen tid end middelalderen. Det regelmæssige behøver ikke være planlagt, men kan opstå gennem gradvise lokale beslutninger og mere ubevidste tilpasninger (jfr. Nyborg 1986 s. 26f). Og ved nærsyn er regelmæssigheden sjældent så overbevisende. Vi ser, hvad vi vil se.

Hvad gælder kirkerne, er jeg endnu engang skeptisk overfor den fortsatte, og tilsyneladende ikke-udryddelige, fokusering på kirkerne som for-

svarskirker indenfor perioden 1150-1250. Her er alt for mange spørgsmålstegn omkring dateringer og funktioner, der rettes ud til udråbstegn uden belæg. Jeg tror, at det er myten om Bornholm, den udsatte ø i Østersøen med rundkirkerne til heroisk og kollektivt forsvar mod hedenske vendere og baltere, der her styrer tolkningen.

Forekomsten af både nord- og sydportaler i grundplanet har altid været en svaghed ved tolkningen af rundkirkerne som kirkeborge. Efter en murværksanalyse blev det foreslået, at nordportalen i Østerlars skulle være senere indsat, men resultatet blev snart afvist (Smidt 1935 s. 62ff; Danmarks

Kirker VII s. 396ff; Wienberg 1986 s. 52f). Finn Ole fastholder imidlertid, at nordportalen burde være senere indsat, for det kan ikke være "sandsynligt", at en forsvarskirke oprindeligt skulle have haft et så sårbart punkt (Nielsen 1998 s. 30 fig. 26). Men da skulle jo alle 8 nord- og sydportaler i rundkirkerne omdateres og/eller flyttes.

Et par detaljer: Hvad betyder det, at Å kirke i rapporten regnes til øens ældste, samtidigt med at den berømte gutniske døbefont dateres til kort før år 1200 (Nielsen 1998 s. 18f, 23)? Og Vor Frue i Kalundborg opfattes ikke længere som en forsvarskirke fra ca. 1170 opført af Esbern Snare, men som en helt ubefæstet kirke med en symbolsk arkitektur fra ca. 1225, altså snarere opført på initiativ af hans datter Ingeborg og hendes mand Peder Strangesen (Nielsen 1998 s. 30 cfr. Danmarks Kirker IV hf. 29-31, s. 3046ff, 3096ff).

Så lidt formalia: Det er lidt forvirrende, at nummereringen af kapitler fortsætter fra den ene rapport til den anden, da de iøvrigt står frit, har forskellige titler og samme appendiks optræder i begge rapporter. Billederne er mange, men kunne gerne have været

lidt tydeligere. Nu er det vanskeligt at reproducere kortene med Bornholm, da omridset er så svagt (tynde computer-tegnede linjer). Endelig savner jeg lidt nyere henvisninger til litteratur om Hammershus (Jensen 1995; Andersson 1997).

Nå, med disse fyldige fodnoter vil jeg anbefale rapporten til alle med interesse for middelalderens Bornholm. Og for min egen del vækkes nysgerrigheden for øen igen. Som deltager i det nystartede forskningsprojekt "Culture Clash or Compromise? The Europeanisation of the Baltic Sea Area 1100 - 1400 AD", ledet fra Högskolan i Visby, funderer jeg over, hvordan udviklingen i Østersøen blev modtaget på Bornholm: Med modstand, kompromis eller noget tredje. Projektet har udvalgt 5 analyseområder - Kalmar län, Gotland, Ösel-Wiek, Kurland og Semgallen - men intet hindrer et sideblik til Bornholm også.

Tak til Turi Thomsen for sprogranskning.

Jes Wienberg er docent og universitetslektor i middelalderarkæologi ved Arkeologiska Institutionen i Lund.

Litteratur

- Andersson, A. 1997. Spatial Analysis in Time. Hammershus Castle. *Visions of the Past. Trends and traditions in Swedish Medieval Archaeology*. (Eds.) H. Andersson & P. Carelli & L. Ersgård. Lund Studies in Medieval Archaeology 19. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr. 24.
- Jensen, B. 1995. Hammershus Slotsruin mellem nationalt monument og turistseværdighed - 1896-1907. *Fortid og Nutid 1995 hf. 1*.
Danmarks Kirker Iff. Udg. af Nationalmuseet. København 1933ff.
- Holm, H. J. 1878. *Bornholms ældgamle Kirkebygninger*.
- Nielsen, F. O. S. 1996. *Forhistoriske interesser*. (Udg.) Bornholms Amtsråd.
- Nielsen, F. O. S. 1998. *Middelalderens Bornholm*. (Udg.) Bornholms Amtsråd.
- Nyborg, E. 1986. Kirke - sognedannelse - bebyggelse. Nogle overvejelser med udgangspunkt i et bebyggelsesprojekt for Ribeområdet. *Hikuin 12*.
- Smidt, C. M. 1935. Østerlarsker paa Bornholm. Nye Undersøgelser. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1935*.
- Wienberg, J. 1986. Bornholms kirker i den ældre middelalder. *Hikuin 12*.